

"The Jew" — כתב העת היהודי הראשון על אדמת אמריקה

גד נחשון

מציאות מרה זו שטפחה על פני היהודים באה לידי ביטוי בפרשת חייו הפוליטית של מרדכי עמנואל נוח (Noah) (1785-1851). הוא הוגדר כ"דוברם של היהודים" והוזמן לאירועים ציבוריים כנציג היהודים. בקריירה הפוליטית שלו בניו יורק התוודע נוח אל האנטישמיות. הוא היה דמות יוצאת דופן: פעיל ב"שארית ישראל", פוליטיקאי בולט, עתונאי שערך את ה-"National Advocate", דיפלומט שסבל מאנטישמיות, הוגה דעות ומחזאי. כרוב יהודי ארצות הברית היה בעל קשרים עם היהדות האירופית וכמותם הטיף לשינויים באופי היהודי ובפרט תמך בעקרון הפרודוקטיביזציה.

מרדכי עמנואל נוח — "דובר היהודים" באמריקה בתחילת המאה ה-19

המחצית הראשונה של המאה ה-19 מוגדרת כ"עידן הלאומי" של ארצות הברית. בתקופה זו מעצבת החברה האמריקנית את זהותה הייחודית. החברה הדינמית החדשה נעה מ"דמוקרטיה ג'פרסונית" ל"דמוקרטיה ג'קסונית" ומפוזר לעבר "השיטה האמריקנית" הדוגלת בהנחת תשתית לריכוזיות פרולית. במקביל הופכת ארצות הברית לארץ הקסר: ספר גאוגרפי, ספר כלכלי וגם ספר רוחני-דתי כתוצאה מהפרדת הדת מהמדינה. אמריקה נתפסת כחברה ליברלית המעניקה תקווה לכל. "האבות המייסדים" עדיין פועלים: ג'פרסון, מדיסון ולצידם דור חדש: מונרו, קלהון וקליי. ב-1820 חיו בארצות הברית 9.6 מיליון נפש. במציאות החדשה מתגבשת גם קהילה יהודית קטנה המונה כ-4,000 נפש. הריכוז הגדול מצוי בניו יורק — כ-1,000 יהודים מתוך אוכלוסייה של כרבע מיליון תושבים. ריכוזי יהודים נוספים מצויים בפילדלפיה, סוואנה, צ'רלסטון ובוסטון. ראשיתה של קהילה זו ב-1654, כאשר קבוצה קטנה של יהודים היגרה לניו יורק (אז — ניו אמסטרדם) מרסיפה אשר בברזיל.

היהודים שמו מבטחם בחוקה וברוח הדמוקרטיה. הם האמינו בעקרון הסובלנות. ארצות הברית נתפסה אצלם כארץ קסר דתית, בפרט בשל חשכת ימי הביניים שעדיין שררה ביבשה הישנה, אירופה. רמת הציפיות שלהם היתה גבוהה ביותר. היהודים האלה מתערים בחיי הכלכלה והמסחר וממהרים לתרום למולדת החדשה. הם תורמים גם לחיי התרבות; לדוגמה: המחזאי יצחק גומז. בקהילות ניתן להבחין בתסיסה כי אין רכנות וקיים רצון לפיתוח ליברליזם דתי. בקהילה המרכזית, "שארית ישראל" הממוקמת ברחוב 19 במנהטן, ניו יורק, כבר ניכרים סימני פילוג בין הספרדים-פורטוגזים (הרוב) לבין האשכנזים (המיעוט) הקובלים על אפליה ומקימים להם קהילה משלהם בשם "רודף שלום". אלו הן שנות תסיסה רוחנית שהריה אינם פוסחים אף על הקהילות היהודיות הקטנות. "טאבו" אחד שלט בקהילות אלה ובפרט ב"שארית ישראל": מי שפנה לנישואי תערובת ידע, מלכתחילה, שבכך הוא מוציא עצמו מכלל ישראל.

טעות היא להניח שהאנטישמיות לא חצתה את האוקיינוס. ב-1818 כתב תומס ג'פרסון איגרת ובה קבע שהדעה הקדומה עודה שרירה וקיימת. טרם הושלם השוויון הפוליטי של היהודים. על בימות התיאטרון הציגו בשמחה את "שיילוק".

מרדכי עמנואל נוח.

בראש המיתקפה ניצב ארגון משומן להפליא ובעל תשתית רחבה ועמוקה של סניפים בכל רחבי המדינות: The American Society for Meliorating the Condition of the Jews (החברה האמריקנית להטבת מצב היהודים).

ה"חברה" הוקמה באולבני, בירת מדינת ניו יורק ב-14 באפריל 1820 והיא היתה פעילה עד 1860. בשלב הראשון הגדירה בפירוש את עצמה כמי שמעוניינת "לנצר" ("To evangelize") את היהודים, ול"יישב" אותם, כלומר להעתיקם למושבות חקלאיות בניסיון להפכם ל"יצרניים". הנה כי כן, רעיון תנועת ההשכלה היהודית הועתק במלואו גם ליבשה החדשה, והוא השפיע על נוצרים ויהודים כאחד.

בעת הדיונים על הקמת ה"חברה" הופיע נוח באולבני ויצא למלחמה במיסיון זה, בצביעות ובזיוף. בהשפעתו שונה שם ה"חברה" מ"אונגליזציה" ל"מליוויזציה", כאילו היתה מטרת המיסיונרים לשפר את התנאים הכלכליים של יהודי ארצות הברית שהיו, כידוע, משופרים שהרי באמריקה, בניגוד לארצות אחרות, מותר היה להם לרכוש אדמות. נוח לא ראה צל הרים כהרים — ל"חברה" נרשמה כבר ב-1824 הצלחה רבת: 200 סניפים, תקציב אדיר וסיוע ציבורי נרחב. היא הפכה ל"שיחת העיר", לכוח דינמי ביותר ול"חגיגה" של הכנסיות באמריקה. ליהודים היתה סיבה לדאגה: בין ראשיה היה גם ג'והן קווינסי אדאמס שהיה ב-1825 לנשיא השישי של ארצות הברית. החשש היהודי העמיק בגלל עובדה נוספת: הכוח המניע של ה"חברה" ועמוד התווך שלה היה מטיף בשם ג'וזף פרי (Frey) ששמו האמיתי היה ג'וזף סמואל לוי. לוי יליד נוי ברנדנבורג שבגרמניה התנצר ב-1798 וב-1801 הצטרף לחברת המיסיון הבריטית. גם אשתו חנה כהן התנצרה. מבריטניה הוא היגר לניו ג'רסי במטרה להקים על אדמת אמריקה מושבות למתנצרים-מהגרים מאירופה.

ההצלחה הגדולה ביותר של ה"חברה" מבחינת יחסי הציבור שלה היה הפירסום שנקרא "Israel Advocate". עצם השם מלמד על זיוף, שהרי לא מדובר כלל בעתון יהודי.

כתב עת זה עורר אימה בציבור היהודי. 20 אלף (!) מניינים היו חתומים על ירחון זה. הוא דומיו מהוים שדה מחקר אוטורי בתקשורת היהודית של העבר ולא קל לרדת לנבכי התיאולוגיה הנוצרית. ממיין ועד ג'ורג'יה קראו את הפירסום הזה, שהתחזה לכתב עת יהודי. נמסרה בו אינפורמציה על פעילויות, תומכים ותורמים אך גולת הכותרת שלו היתה מידע על מתנצרים. "Israel Advocate" יצר פתח ל"מלחמת מוחות" והיה ברור שיש להציב לו אתגר הולם וישר. בכך "מעז יצא מתוק": על רקע הפחד מפני הסתערות המיסיון על נפש היישוב היהודי באמריקה נולד הפירסום התקשורתי היהודי הראשון ביבשה החדשה: "The Jew". היוזם והמזל לא היה כמצופה מרדכי עמנואל נוח כי אם אדם פחות מוכר שהמידע עליו חלקי: סמואל הנרי ג'קסון (Jackson) ובכך הונחה התשתית לעתונות היהודית בארצות הברית.

לשון אחר, הוא היה קורבן של האפולוגטיקה היהודית הקלסית, או אם תרצו, של הוויקטימולוגיה היהודית. נוח מוכר לרבים בגלל "ארץ ארט" שלו: בספטמבר 1825 הוא ניסה להקים מדינה יהודית ליד באפאלו שבמדינת ניו יורק. נוח הוגדר בכתב העת "כיכורי העתים": "יהודי משוגע".

מיתקפה נגד היהדות

הפריחה, הדינמיקה וצמיחת הספר הדתי ביבשת החדשה הציטו את דמיונם של הכנסיות, הזרמים והכיתות הנוצריות שפעלו באותה תקופה ובפרט בשנות ה-20 של המאה ה-19. העיסוק בעם התנ"ך קיבל תמיכה והחלה התעניינות תכליתית יותר ביהודים. ככלות הכול, "השאלה היהודית" היא חלק מהדוגמה הנוצרית. על רקע זה פרח מיסיון חדש מסוגו, שמגמתו לנצר את היהודים ובמילים אחרות: "אונגליזציה". מקור הרעה — לונדון.

כרעם ביום כהיר הונפה על היהודים האמונים על חופש הפולחן הדתי חרב השמד. מבחינה מנטלית או פסיכולוגית מדובר בציבור יהודי ספרדי-פורטוגזי בעל "תסמונת האנוסים", ציבור

בית עסק יהודי בניו יורק בתקופה שבו הופיע ה"דה ג'ר" — ה"דראג סטור" של ו.ה. לוי

שנס ממלצות האינקוויזיציה, ויכוחי התלמוד והעניינים הפיזיים בארצות אמריקה הלטינית. מיסיון באמריקה פידושו לעורר את החוויה הטראומטית הקבוצתית של חברת מיעוט זו. מיתקפת מיסיון פירושה לדחוף את היהודי למיגונה ההופכת באורח טבעי לכור של אנטישמיות חדשה: "רוצחי ישו". במקביל ראה אור קונטרס אנטי-נוצרי בשם: "Israel Vindicated" ומחברו האלמוני קרא לעצמו בשם הספרותי "ישראל". לימים נודע שנוצרי בשם אברהם קולינס היה המחבר האמיתי. תיסמונת המיסיון בארץ הקסר הדתי החדשה התרידה את יהודי ארצות הברית ובפרט את דוברם

THE JEW;

BEING A DEFENCE OF JUDAISM AGAINST ALL ADVERSARIES, AND PARTICULARLY AGAINST THE INSIDIOUS ATTACKS OF

ISRAEL'S ADVOCATE.

עַת לַעֲשׂוֹת לַיהוָה הַזֶּה חַיִּים חַיִּים.
וְעֵינֵי דַרְפֵי רִבְרֵי כִּי בַטְחֵי כִּיבְרֵךְ:

"Tis time to work for the Lord; they make void thy Law.
"And I will answer the blasphemers of the word, for I depend on thy words."
Psalm cix.

Vol. I. Marth, 5583. No. 1.

The Advocate being three numbers before me, and being confined to one sheet to answer them, I must, without prefatory remarks, proceed to their examination.

In the consideration of "The importance of converting the Jews," the writer* reminds his readers of the claims they (the Jews) have on their benevolent exertions. He then enumerates: 1st, "The obligations we are under to them;" 2nd, the injuries we have formerly done them; 3d, the very awful apprehensions we are compelled to entertain concerning them, while they remain unconverted; 4th, the visible and glorious display of divine power and mercy, in their conversion; 5th, the aspect this great event will have on the salvation of the world at large. The two last, I cannot at present notice at all: and the first three but lightly; weightier matter precluding them from the consideration they perhaps merit.

In regard to the 1st, on the obligations they are under to the Jews, he says, that all their blessings came to them through the instrumentality of Jews. "The first propa-

A. S. M. C. J., as a Test, are considered the result: No. II.

העמוד הפותח של הגיליון הראשון - שילוב של החודש מהלוח הכללי (מרס) והשנה העברית 5583 (ה'תקפ"ג)

ג'קסון ב"מבוא" שלו לגיליון הראשון הסביר את ה"אני מאמין" או את המניפסט של כתב עת ייחודי זה. קו האופי המרכזי: תגובה לפירסומי ה"Israel Advocate". מבחינה זו הוציא ג'קסון לאור כתב עת אפולוגטי ובכך ענה על צורכי הנפש של חברי "שארית ישראל". חשוב להדגיש שג'קסון נאבק באחגר המיסיונרי כאמריקני המכור לעקרונות הדמוקרטיה החדשה: "זכות ההגנה היא זכות טבעית", ציין. גישתו בתוקף הנסיבות היא תיאולוגית וג'קסון מפגין

המדפיס הראשון של "שארית ישראל"

ג'קסון נולד באנגליה והיגר לניו-יורק ב-1787. נראה שנפטר ב-1847 וידוע שבנו ירש את עסקיו לאחר מותו. ג'קסון חי זמן מה בפנסילוניה ושם התרחשה פרשה מוזרה: הוא התחתן עם הלן מילר, בתו של איש דת נוצרי והיא ילדה לו חמישה ילדים. לאחר מותה חזר לג'קסון, הוא גידל את ילדיו ברוח היהדות ורק בת אחת נישאה ללא יהודי. במקצועו היה ג'קסון מדפיס. הוא החל לגלות פעילות ב"שארית ישראל", שקע בלימודי יהדות והפך למדפיס הרשמי של "שארית ישראל" ובעצם אולי למדפיס היהודי הראשון באמריקה שהדפיס בעברית ובאנגלית כאחת. ידוע שהדפיס סידורי תפילות בנוסח ספרד. ג'קסון היה מעורה בחיי הקהילה, ביסוד "אגודת חינוך נערים" ואגודה נוספת בשם "צעירי הצאן". בנוסף היה מעורב בביצוע תוכנית להקים במדינת ניו יורק מושבה יהודית בשם "שלום". בסיוע אחד מבניו הדפיס חומר גם עבור בחי כנסת אחרים כ"אנשי חסד" ו"שערי צדק".

לא ידוע על אופי הקשרים בין ג'קסון לבין ג'קסון, שקנה את עולמו היהודי בהוצאה לאור של "The Jew" במשך שנתיים: ממרס 1823 ועד מרס 1825.

ג'קסון עצמו כינס את כל פירסומי הירחון בשני כרכים. רוב הגיליונות ראו אור ברחוב צ'רי (Cherry) 133 שבמנהטן והודפסו בשפה האנגלית, אך ג'קסון שילב בהם גם את השפה העברית שבה שלט. בשני הכרכים מצויים בסך הכל 481 עמודים. על כל שער או עמוד ראשון של "The Jew" נכתב:

The Jew; being a defence of Judaism against all adversaries and particularly against the insidious attacks of Israel Advocate.

(ה"יהודי" הוא מגן היהדות נגד כל השוללים ובמיוחד נגד הבודהיזם של ה"ישראל אדווקט".)

"עת לעשות לה' הפרו תורתך ואענה תרפי דבר כי בטחתי בדברך"

Edited by S.H. Jackson
New York, Printed by
Johnstone and Van Norden
No. 133 Cherry Street

כאמור, כתב העת הופיע כסידרו מדי חודש בחודשו ממרס 1823 (שנת ה'תקפ"ג לפי המניין היהודי) ועד מרס 1825 (שנת ה'תקפ"ה), ודמי המנוי לשנה היו 1.5 דולר בלבד. הגיליון האחרון (מס' 12) הופיע בחודש ניסן.

בדיקה של כל מקרה התנצרות

"The Jew" לא היה כתב עת של חדשות שוטפות מהעולם היהודי.

לעתים הציג סיפורים מנוגדים: על רב יהודי בפאריז שהתנצר אך התחרט ושב ליהדות, או על מוסד יהודי לילדים בלונדון ששמו היה "נווה צדק" ושהמסיון תיארו בשקר כמוסד של מתנצרים. מבחינת המאבק במיסיון ג'קסון הפגין שליטה מלאה במקורות מידע אמריקניים וחיצוניים כאחד. הוא תיאר ניסיונות של אמריקנים לנצר בדרך החטיפה ילדים יהודים, ניסיונות שנכשלו מאחר ובתי משפט אמריקניים סירבו להכיר בהם בניגוד, כידוע, למציאות בעת ההיא בארצות אירופה.

לא קל לעקוב בגיליונות הירחון אחרי הקרבות התיאולוגיים וג'קסון אפילו מאזכר את "ויכוחי התלמוד" מימי הביניים. בטיעון הנוצרי אין חדש וג'קסון המפגין גאווה יהודית, מרבה לצטט בעברית וקובע: "הן אתם מאין ופעלכם מאפע תועבה יבחר בכם." בגיליונות אחרים הוא עוקב בדריכות ככלש אחרי פעולות ה"חברה" ואחר מעשיו של ג'וזף פרי ומכאן חשיבות כתב העת שלו. בגיליונות אחרים מרבה ג'קסון למחות על ביטויים אנטישמיים הרווחים במיסיון והוא קובע: "דיכוי והשמדה לא יגרמו לכך שהיהודים יתנצרו." מכך אתה למד על הלחץ האדיר שהופעל על הקהילה היהודית. בחלק מהגיליונות ניתן ללמוד על תגובות של קוראים ועל כך שג'קסון והמור"ל שלו לואיס עמנואל פעלו גם מברודווי מספר 265 ומרחוב פרל מספר 342. אך התמונה המלאה של ההפצה אינה בידינו.

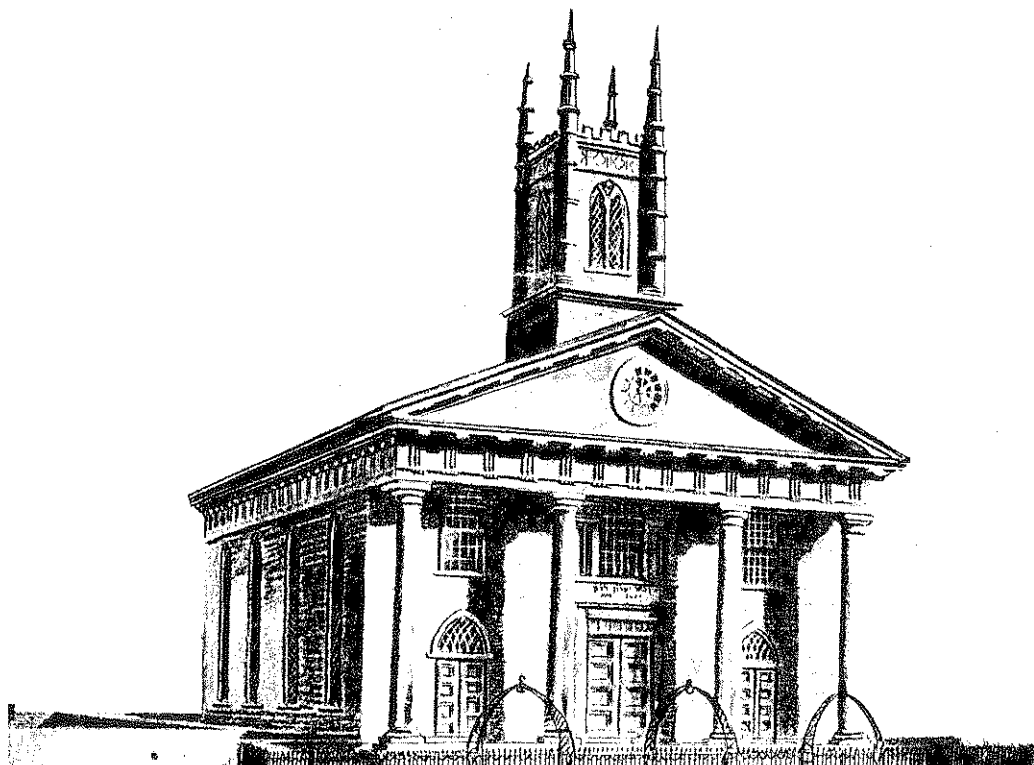
אשר לידיעות חוץ, לפתע, בגיליון מרס 1824 הדפיס ג'קסון מאמר על "יהודי מלבר" (חבל בהודו) שעסק בשאלה: מי הם "היהודים השחורים"? ג'קסון טען ש"יהודי מלבר" היו "לבנים" ומקורם

שליטה ב"ברית הישנה" וב"ברית החדשה" כאחת. הוא טוען שהיה עליו לצאת למאבק שהרי ישראל תמיד היה תולעת ולא אנוש. "יעקב טובל 18 מאות." ב"מבוא" שלו הוא שואל: האם יהיה קץ לסבל זה? בעתון ניתן למצוא שפע של חומר מכתבי הקודש, כמו מיהושע, ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל, עמוס, מיכה, זכריה, תהילים, איוב ודניאל. באופן כללי יצא ג'קסון בירחונו להגנה על שמו הטוב של עם ישראל, כלומר הוא נלחם בסטריאוטיפים האנטישמיים שמקורם בנצרות. לא אחת הוא הפגין שליטה בהיסטוריה היהודית ובעולמה של תנועת ההשכלה היהודית, ויותר מכך הפגין גאווה יהודית.

ג'קסון נתון היה במילכוד תיאולוגי: על מנת להגן על יוקרת ישראל עליו לתקוף את טיעוני "הברית החדשה" אשר לסימני הנצרות, כביכול, ב"ברית הישנה". אי לכך נאלץ, לא אחת, להתנצל בפני קוראיו הלא יהודים. הוא נאבק כל העת נגד ג'וזף פרי וה"חברה" המיסיונרית תוך חשיפת הזיוף וההונאה שבכתביהם. טכניקה זו ננקטת גם כיום, אל מול מתקפת "הנוצרים העבריים" או "יהודים למען ישו" באמריקה. אך לג'קסון לא היה קל להאשים אמריקנים בהונאה, זיוף והתחזות. הוא הירבה ללעוג ליומרת המיסיונרים לשפר את מצבם הכלכלי של היהודים, תוך ציון העובדה שאין כלל עוני יהודי בארצות הברית, והוסיף: "אינכם יודעים שאין איש שדואג לעניים יותר מהיהודים?"

ג'קסון סקר וחקר כל סיפור על התנצרות שהופיע ב"Israel Advocate". התברר למשל, שחלק מסיפורים אלה מקורם באירופה. כן חשף בגיליונות הירחון שקרים על "הצלחות" המיסיון באמריקה.

בית הכנסת של קהילת "בני ישורון" בניו יורק – שנות ה-20 של המאה ה-19

"Israel Herold" (1849) כתב-העת בשפה הגרמנית של איזידור בוש שהחזיק מעמד רק כמה חודשים ובפרט ה-"Asmonean" ("החשמונאי") של רוברט ליאון (1849). על הבסיס שהללו הגיחו הופיע השבועון היהודי המשגשג ביותר באמריקה ב-1857, הלוא הוא — "The Jewish Messenger", של הרב שמואל מאיר יצחק. המורשה של ג'קסון בעתונות היהודית האמריקנית באה לידי ביטוי בתכונות האופייניות: א. העורך היה הסמכות המרכזית והבלעדית בעתון. מערכת לא היתה והעתון ביטא אך ורק את דעותיו ותפיסותיו האישיות של העורך; ב. העתונים נשאו אופי אפולוגטי שמטרתו היתה ל"יפות" את דמות היהודי בעיני דעת הקהל האמריקנית; ג. הם היו מכשירים של אמריקניזציה. פניהם היו לעתיד תוך ניתוק מהעבר והשתלבות באמריקה — אומה חדשה וחופשית.

★ ★ ★

תודתי למר אברהם קרפ מהסמינר היהודי-תיאולוגי בניו יורק על העצה וההכוונה.

המקור הראשוני של "The Jew" מצוי באגף הספרים הנדירים של הספרייה הציבורית של ניו-יורק (רחוב 42 והשרדה התמישית). המקור הראשוני של "Israel Advocate" מצוי בספריית הסמינר התיאולוגי בניו יורק.

ביהודי אמסטרדם (כאפרים סלח ושמואל קסטל) וה"שחורים" מקורם בגיור. הוא גם ציין שאין קשרי חיתון בין שתי הקהילות. בגיליון אפריל 1824 פירסם, לפתע, מאמר מתורגם מצרפתית העוסק ביהודי סין. לא ברור מדוע התייחס ג'קסון דווקא ליהדות מרוחקת וקטנה זו בכתב העת שלו, אם כי ידוע שהמיסיון הגיע גם אליה. במרס 1825 פירסם ג'קסון את הגיליון האחרון של "The Jew" ובו התייחסות לנביא ישעיהו, הודעה על השקרים שחשף וביקורת על דו"ח ה"חברה" הרוצה להקים מושבה באמריקה למתנצרים באירופה. בעמוד 480 של הכרך השני של "The Jew" הוא מנסה להסביר את ההחלטה שלו להפסיק את הפירסום: "ראיתי חובה לעצמי להדפיס את התומר הזה ועתה, כשבשמחה ובנצחון הגעתי כה רחוק תשאלו: מדוע לא להמשיך ולסיים את הנושא? ואני עונה: מה כוחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי. אם כוח אבנים נוחי אם בשרי נחוש."

ג'קסון יצר תקדים ולימד את יהודי תקופתו בעזרת "The Jew" שאין אדם חייב לציית לסמכות הסותרת את אמונתו.

המורשה

סמואל הנרי ג'קסון היה חלוץ העתונות האתנית היהודית בארצות הברית. על התשתית שבנה ועל התקדים שיצר בפורטורג'ורנליזם שלו פרחו ה"אוקסידנט" (1843) של יצחק ליסר, כתב עת שמיזג הלכה, פילוסופיה, מחקר והגות עם אוספי ומקבצי מידע שוטף,